

Кримінальний процес та криміналістика

УДК 343.983:341.322.5

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.19332412>

Тактика огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією в умовах воєнного стану

Басюк Лариса Олександрівна,

доктор філософії,

доцент кафедри криміналістики та судової медицини,

Національна академія внутрішніх справ,

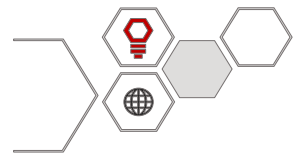
м. Київ, Україна, <https://orcid.org/0009-0007-3129-0564>

Прийнято: 12.03.2026 | Опубліковано: 30.03.2026

Анотація. У статті розглянуто особливості та тактичні аспекти огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією в умовах воєнного стану. Проаналізовано нормативно-правові засади, що регламентують порядок ексгумації та фіксації результатів огляду, а також визначено специфіку дій слідчого, судово-медичного експерта та інших учасників слідчої (розшукової) дії на підготовчому, робочому та заключному етапах її проведення.

Метою дослідження є визначення особливостей тактики огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, в умовах воєнного стану, а також формування комплексних рекомендацій щодо підвищення ефективності проведення цієї слідчої (розшукової) дії з урахуванням безпекових, процесуальних та криміналістичних аспектів.

Обґрунтовано, що умови воєнного стану істотно трансформують традиційну модель проведення огляду ексгумованого трупа, зумовлюючи необхідність адаптації тактичних прийомів до підвищених ризиків мінування територій, масовості поховань, складних санітарно-гігієнічних умов і

психологічного навантаження на учасників процесу. Визначено зміст підготовчого, робочого та заключного етапів огляду з урахуванням безпекової ситуації та вимог доказовості. Окреслено особливості взаємодії слідчого, прокурора, судово-медичного експерта, саперів, міжнародних експертів та представників гуманітарних місій.

Визначено, що тактика огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією в умовах воєнного стану, повинна бути комплексною та гнучкою. Її ефективність залежить від чіткого планування, міжвідомчої взаємодії, використання сучасних технічних засобів фіксації, належного документування та дотримання міжнародних стандартів розслідування воєнних злочинів.

У статті запропоновано елементи тактичної моделі проведення огляду ексгумованого трупа, що включають мінімальний комплекс криміналістичної фіксації, алгоритм безпечного проведення огляду в умовах потенційної мінної небезпеки та узгоджену схему міжвідомчої взаємодії між слідчим, судово-медичним експертом і спеціалістами вибухотехнічних підрозділів.

Ключові слова: ексгумація, огляд трупа, воєнний стан, криміналістична тактика, судово-медична експертиза, документування воєнних злочинів.

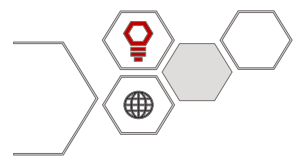
Forensic tactics for examining exhumed bodies under martial law

Larysa Basiuk,

Doctor of Philosophy, Associate Professor Department of Forensic Science and
Forensic Medicine National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine,

<https://orcid.org/0009-0007-3129-0564>

Abstract. The article examines the features and tactical aspects of examining a corpse associated with exhumation under martial law. The regulatory and legal principles regulating the procedure for exhumation and recording the results of the

examination are analyzed, and the specifics of the actions of the investigator, forensic expert and other participants in the investigative (search) action at the preparatory, working and final stages of its conduct are determined.

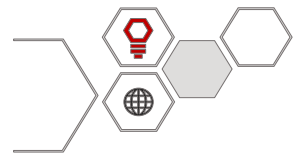
The purpose of the study is to determine the features of the tactics of examining a corpse associated with exhumation under martial law, as well as to form comprehensive recommendations for increasing the efficiency of this investigative (search) action, taking into account security, procedural and forensic aspects.

It is substantiated that martial law conditions significantly transform the traditional model of conducting an examination of an exhumed corpse, making it necessary to adapt tactical techniques to the increased risks of mining of territories, mass burials, difficult sanitary and hygienic conditions and psychological stress on the participants in the process. The content of the preparatory, working and final stages of the examination is determined, taking into account the security situation and evidentiary requirements. The features of the interaction of the investigator, prosecutor, forensic expert, sappers, international experts and representatives of humanitarian missions are outlined.

It is determined that the tactics of examining a corpse associated with exhumation under martial law should be comprehensive and flexible. Its effectiveness depends on clear planning, interagency interaction, the use of modern technical means of fixation, proper documentation and compliance with international standards for the investigation of war crimes.

The article proposes elements of a tactical model for conducting an examination of an exhumed corpse, including a minimum set of forensic fixation, an algorithm for safely conducting an examination in conditions of potential mine danger, and an agreed scheme of interagency interaction between the investigator, forensic medical expert, and specialists from explosives units.

Keywords: exhumation, forensic corpse examination, martial law, forensic tactics, forensic medical examination, documentation of war crimes.

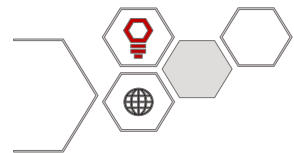
Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія проти України зумовила різке збільшення кількості випадків проведення ексгумацій на деокупованих територіях та в зоні активних бойових дій. У таких умовах огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, набуває не лише процесуального, а й стратегічного значення для документування воєнних злочинів, ідентифікації загиблих та формування доказової бази для національного й міжнародного правосуддя.

Разом із тим традиційні криміналістичні підходи до тактики огляду трупа сформовані, переважно, для умов мирного часу та не враховують специфіки воєнного стану. Відсутність систематизованої моделі тактики огляду ексгумованого трупа створює ризики втрати доказової інформації, виникнення процесуальних помилок та ускладнює подальше використання матеріалів у судових інстанціях.

Таким чином, на сучасному етапі виникає наукова проблема адаптації та вдосконалення тактики огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, до умов воєнного стану з урахуванням вимог кримінального процесуального законодавства, судово-медичної практики та міжнародного гуманітарного права. Розв'язання зазначеної проблеми має важливе теоретичне значення для розвитку криміналістичної тактики та практичне значення для забезпечення ефективності розслідування воєнних злочинів. У цьому контексті постає дослідницьке питання: які ключові елементи тактичної адаптації огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, забезпечують одночасно безпеку проведення слідчої (розшукової) дії, збереження доказової інформації та ефективну міжвідомчу взаємодію в умовах воєнного стану?

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, розглядається у межах криміналістичної тактики, кримінального процесу та судово-медичної експертизи. У працях Галагана В.І., Кулик М.Й., Моргун Н.С., Терещенко Ю.В.

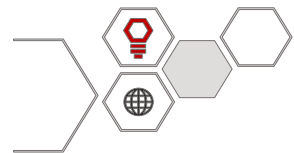

досліджено процесуальний порядок проведення ексгумації та організаційні засади огляду ексгумованих тіл у кримінальному провадженні. Плетенецька А.О. приділяє увагу проблемам документування тіл загиблих та судово-медичним аспектам встановлення причин смерті в умовах збройного конфлікту. У дослідженнях Чорної М.В. та Тетерятника Г.К. розкрито особливості здійснення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій в умовах надзвичайних правових режимів. Праці Р. І. Сибірної Р.І., Сибірного А.В. та Бартусяка Д.В. присвячені сучасним підходам до організації ексгумації трупа та її судово-медичному забезпеченню. Окремі тактичні аспекти проведення огляду ексгумованих тіл досліджували також Горлова О.В. та Заворіна О.П.

Узагальнення зазначених досліджень свідчить, що у науковій літературі сформовано загальні підходи до процесуального порядку ексгумації, судово-медичного дослідження тіл та організації слідчих (розшукових) дій. Водночас, більшість робіт орієнтовані на умови мирного часу та не враховують специфічних викликів, пов'язаних із воєнним станом, зокрема, ризики мінування територій, масовий характер поховань, складні санітарні умови та необхідність міжвідомчої взаємодії. У зв'язку з цим у сучасній криміналістичній науці відсутня систематизована тактична модель огляду ексгумованого трупа, адаптована до умов воєнного стану, що і зумовлює актуальність даного дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність наукових досліджень, присвячених процесуальним, судово-медичним і криміналістичним аспектам ексгумації, низка суттєвих складових загальної проблеми залишається недостатньо опрацьованою.

По-перше, у наукових працях відсутня цілісна криміналістична модель тактики огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, адаптована саме до умов

воєнного стану. Існуючі підходи здебільшого сформовані для стабільних умов мирного часу.

По-друге, фрагментарно висвітлено механізм міжвідомчої взаємодії слідчих, судово-медичних експертів, саперів, представників органів влади та міжнародних фахівців у процесі ексгумації.

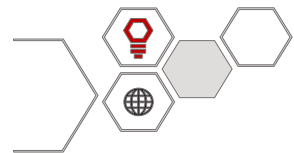
По-третє, додаткового наукового осмислення потребує вплив специфічних факторів воєнного часу (поверхневі поховання, повторні переміщення тіл, тривале перебування у вологому ґрунті) на можливості встановлення причин смерті та ідентифікації особи в межах кримінального провадження.

Зазначені невирішені аспекти зумовлені тим, що сучасна практика масових ексгумацій у зоні бойових дій сформувалася відносно нещодавно та значно випереджає теоретичне осмислення відповідних криміналістичних алгоритмів. Їх дослідження є необхідним для підвищення доказової якості матеріалів кримінального провадження та забезпечення можливості їх використання в національних і міжнародних судових інстанціях.

У межах даного дослідження зазначені прогалини частково усуваються шляхом обґрунтування етапної тактичної моделі огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, визначення функціональних ролей та механізмів міжвідомчої взаємодії учасників слідчої (розшукової) дії, а також формулювання рекомендацій щодо фіксації доказової інформації й забезпечення безпеки проведення огляду в умовах воєнного стану.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є комплексний аналіз тактики огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією в умовах воєнного стану та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення організаційно-тактичного забезпечення цієї слідчої (розшукової) дії з урахуванням процесуальних вимог, судово-медичної специфіки та безпекових викликів.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань:

1) Проаналізувати нормативно-правові засади проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, з урахуванням особливостей правового режиму воєнного стану.

2) Визначити зміст і структуру підготовчого, робочого та заключного етапів огляду ексгумованого трупа.

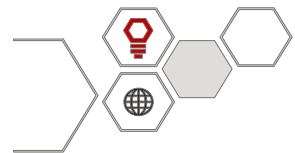
3) Обґрунтувати необхідність інтеграції криміналістичних, судово-медичних і організаційно-безпекових компонентів у єдину тактичну модель проведення ексгумації.

4) Сформулювати пропозиції щодо вдосконалення тактики огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, спрямовані на підвищення доказової якості та процесуальної надійності отриманих результатів.

Реалізація зазначених завдань дозволить сформувати цілісне бачення тактики огляду ексгумованого трупа в умовах воєнного стану та забезпечити науково обґрунтовану основу для практичної діяльності органів досудового розслідування.

Методологія дослідження ґрунтується на комплексному застосуванні загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. Основу становлять нормативно-правовий аналіз положень кримінального процесуального законодавства та міжнародних стандартів документування воєнних злочинів, метод криміналістичного моделювання тактики огляду ексгумованого трупа, а також узагальнення практики проведення ексгумацій у кримінальних провадженнях, пов'язаних із воєнними злочинами. Ефективність запропонованих тактичних рішень оцінювалася за такими критеріями: безпека учасників слідчої (розшукової) дії, доказовість отриманої інформації, повнота криміналістичної фіксації та ефективність міжвідомчої взаємодії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Повномасштабна збройна агресія проти України зумовила безпрецедентну кількість випадків загибелі цивільних осіб та військовослужбовців. У багатьох випадках поховання

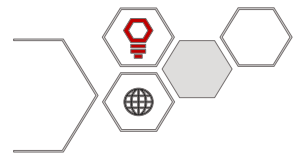
здійснювалося поспіхом, у польових умовах, без належної фіксації даних про особу загиблого. У зв'язку з цим виникла потреба у проведенні великої кількості ексгумаційних робіт, під час яких здійснюється огляд трупів із метою ідентифікації, встановлення причин смерті та документування обставин воєнних злочинів. Такі умови потребують розробки та вдосконалення тактики огляду ексгумованих тіл, що враховує специфіку воєнного стану, складність умов роботи, підвищену небезпеку та обмежені ресурси.

Ексгумація трупа у кримінально-процесуальній діяльності є процесуальною дією, яка проводиться відповідно до статті 239 КПК України з дотриманням правил статті 238 КПК України.

У мирний час ексгумація проводилася, здебільшого, у рідкісних випадках – для додаткового встановлення причин смерті, повторного дослідження або у випадках поховань без відповідних документів. Однак, у період війни, з огляду на чисельність загиблих і необхідність швидкого та систематичного збору доказів, ця процедура набуває особливої актуальності та поширеності.

Огляд тіл під час ексгумації та огляд місць злочинів у деокупованих районах виявив наявність масових поховань, що свідчить про потенційні воєнні злочини. Було задокументовано численні випадки вогнепальних поранень потиличної області, множинні переломи кінцівок та сліди зв'язування рук, що свідчить про позасудові страти та тортури, що є порушенням ст. 3 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни. Смерть цивільного населення внаслідок артилерійських обстрілів супроводжувалася політравматичними ушкодженнями (переломи черепа, множинні крововиливи, осколкові поранення) [1, с. 52].

Правильна організація проведення ексгумації трупа передбачає не лише використання прийомів раціонального та оптимального виконання цієї роботи, але і прийомів, що мають яскраво виражений тактичний характер.

Тактика ексгумації трупа полягає у правильному застосуванні прийомів, покликаних забезпечити її максимальну ефективність при найсуворішому дотриманні законності. Вирішення цього завдання визначає структуру тактики ексгумації, зміст етапів її проведення.

За аналогією із панівним у юридичній науці підходом щодо поділу на окремі етапи проведення С(Р)Д, під час проведення ексгумації трупа як процесуальної дії, слід виділяти підготовчий, робочий і заключний (який інколи ще називається етапом фіксації) етапи [2, с. 68].

Водночас, аналіз практики проведення ексгумацій у кримінальних провадженнях, пов'язаних із воєнними злочинами, свідчить, що тактика огляду ексгумованого трупа не зводиться лише до послідовності процесуальних дій, а включає систему тактичних рішень, що приймаються слідчим та іншими учасниками залежно від конкретної ситуації.

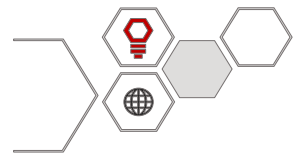
З огляду на це доцільно виділити типологію основних тактичних рішень, які застосовуються під час огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією:

1) рішення безпеки – спрямовані на мінімізацію ризиків для учасників слідчої (розшукової) дії в умовах можливого мінування територій, обстрілів, наявності вибухонебезпечних предметів або санітарно-епідеміологічних загроз;

2) рішення доказовості – пов'язані з вибором способів фіксації, документування та вилучення об'єктів доказового значення, забезпеченням безперервності процесуальної фіксації та збереження доказової інформації;

3) рішення ідентифікації – спрямовані на встановлення особи загиблого шляхом дослідження анатомічних ознак, особливостей одягу, особистих речей, стоматологічних або генетичних характеристик;

4) рішення логістики та санітарного забезпечення – пов'язані з організацією робіт на місці ексгумації, використанням технічних засобів, забезпеченням транспортування тіл, пакуванням та дотриманням санітарно-гігієнічних вимог;

5) рішення комунікації та гуманітарної взаємодії – стосуються взаємодії з родичами загиблих, представниками гуманітарних організацій, міжнародних місій та органів місцевої влади.

Зазначені тактичні рішення реалізуються диференційовано на різних етапах проведення ексгумації. Зокрема, рішення безпеки та логістики мають пріоритетне значення на підготовчому етапі; рішення доказовості та ідентифікації – на робочому етапі огляду; рішення комунікації та гуманітарної взаємодії – переважно на заключному етапі, пов'язаному з документуванням результатів, передачею матеріалів експертам та взаємодією з родичами загиблих. Такий підхід дозволяє розглядати систему тактичних рішень як структурний елемент етапної криміналістичної моделі огляду ексгумованого трупа в умовах воєнного стану.

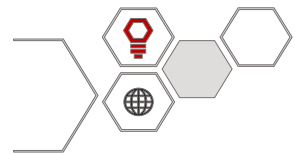
Підготовчий етап ексгумації трупа розпочинається із моменту прийняття процесуального рішення слідчим щодо проведення цієї С(Р)Д. Цей етап умовно поділяється на дії слідчого до виїзду на місце проведення ексгумації та дії на місці її проведення.

Підготовка до виїзду на місце проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією має включати такі етапи:

1. Складання плану проведення С(Р)Д.

Планування окремої С(Р)Д повинно включати наступні елементи:

- формулювання мети (що саме потрібно встановити);
- встановлення наявності правових підстав, які дозволяють проведення дії;
- визначення учасників С(Р)Д;
- технічне та матеріальне забезпечення її проведення;
- визначення місця і часу її проведення;
- вжиття заходів безпеки щодо мінімізації ризиків для учасників;
- розроблення організаційно-тактичного змісту С(Р)Д;
- оформлення результатів.

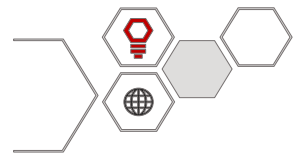
2. Отримання постанови прокурора про проведення ексгумації трупа, у якій зазначаються обставини події, підстави для її проведення (проведення огляду захороненого трупа; пред'явлення його для впізнання; проведення експертизи, в тому числі повторної чи додаткової), прийняте рішення. Підготовку всіх необхідних документів для проведення ексгумації, включаючи документи, які ідентифікують труп.

Крім цієї інформації, у постанові повинні вказуватися: місце і дата складання постанови, повідомлення близьких родичів покійного про ексгумацію, розписка близьких родичів у тому, що вони не заперечують проти ексгумації [3, с. 141].

3. Визначення місцезнаходження захоронення. Враховуючи, що в постанові про проведення ексгумації трупа має бути зазначене місце поховання (із зазначенням сектора, місця, ділянки тощо) та адреси, то доцільно попередньо оглянути розташування могили для належної організації роботи та забезпечення безпеки.

Враховуючи умови воєнного стану, перед проведенням ексгумації необхідно зібрати всі наявні дані про місце поховання і зробити вказівку на нього, використовуючи карти, схеми, фотознімки тощо. Корисним буде визначення і фіксування природніх або штучних орієнтирів (дерев'яні або металеві стовпи, кілки, огорожі, паркани, дерева, пагорби тощо), які допоможуть ідентифікувати місце поховання під час майбутніх процесуальних дій.

Якщо це можливо, отримати інформацію про місце поховання у місцевих мешканців, або свідків, які можуть вказати на таке місце. За потреби, можуть бути застосовані геодезичні, аерофотознімальні засоби (дрони, супутникові знімки) для уточнення або перевірки орієнтирів щодо точного місця захоронення.

Первинне документування місця поховання можна виконати за допомогою: фотографій; відеореєстрації; письмового або записаного голосового опису місця; схематичного зображення або позначення на мапі. Це можуть зробити співробітники служб оперативного реагування, журналісти або місцеві жителі, які виявили місце ймовірного поховання. У подальшому первинну оцінку місця виконують слідчі органи/посадові особи. Додатково для фіксації можна використовувати таке обладнання, як дрони, супутники та інші технології неінвазивного сканування (за наявності) [4].

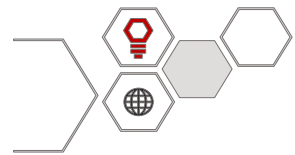
4. Визначення дати ексгумації. Вона має бути узгоджена з певним колом: місцевими органами влади, військовою обласною адміністрацією, прокуратурою, міжнародними організаціями (якщо залучені), або іншими гуманітарними організаціями, які допомагають у процесі ідентифікації та гуманітарної підтримки, іноземними партнерами, правоохоронці яких допомагають із розслідуванням воєнних злочинів на території України, судово-медичними експертами, родичами померлого. До проведення даної С(Р)Д можуть бути залучені також представники ОБСЄ, прокурори, артилеристи із СЦКК, тощо.

5. Оцінка безпекової ситуації.

Безпека об'єкта, а також фізична та емоційна безпека співробітників мають першочергове значення. Допомога фахівців може знадобитися у випадку виявлення небезпечних предметів, наприклад: токсинів, мін та саморобних вибухових пристроїв. Крім забезпечення безпеки на місці поховання, слід також подумати про забезпечення безпеки під час перевезення учасників до місця та від нього, а також під час проведення робіт із взаємодії [5].

6. Визначення кола учасників огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією.

Обов'язковими учасниками даної С(Р)Д, відповідно до вимог ч. 1, 2 ст. 239 КПК України є: слідчий, прокурор, судово-медичний експерт, службові особи

органів місцевого самоврядування [6]. Окрім цього, положення ч. 7 ст. 223 КПК України вказують на необхідність залучення до проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, двох понятих. Винятками участі понятих є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення даного виду огляду [6].

У ч. 2 ст. 239 КПК України законодавець прямо визначає, що обов'язковим учасником ексгумації трупа є судово-медичний експерт. Він є важливим учасником цієї С(Р)Д, оскільки саме він має спеціальні знання, які необхідні для огляду трупа, вилучення зразків тканин та органів або частин трупа, проведення експертизи тощо. Конкретизація цих положень міститься у п. 1.6 Інструкції про проведення судово-медичної експертизи, затвердженої Наказом МОЗ від 17.01.1995 № 6.

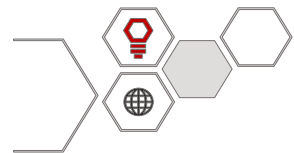
Робота судового медика вагомо ускладнюється, коли тіло перебувало довгий час на відкритому вологому повітрі, було поховане у вологих ґрунтах; труп похований у «братських могилах», оскільки це впливає на процеси розкладання, аутолізу, сапоніфікації (омиленню) тіла; труп деформований внаслідок тяжких вибухових, вогнепальних та інших травмувань; тіло декілька разів змінювало своє місцезнаходження або поховання сторонніми особами [7].

Окрім осіб, визначених законодавцем, факультативними учасниками можуть бути:

- представники адміністрації цвинтаря, органів місцевого самоврядування, громади військової адміністрації, санітарно-епідемічного нагляду; представники ОБСЄ; спеціалісти (етномолог, одонтолог, фахівці в галузях судово-медичної антропології, археології, криміналіст, психолог); священнослужителі; близькі родичі або члени сім'ї; представники ЗМІ.

7. Підготовка технічних засобів, пакувальних або інших матеріалів для процесу розкопування місця поховання.

Такими засобами можуть служити:

- екскаватор або навантажувач (для швидкого та безпечного зняття ґрунту); лопати та кирки (для ручної роботи у важкодоступних місцях, або таких, що потребують делікатних рухів); штокові пилки або ножиці (для акуратного відкриття труни); мірна стрічка або рулетка (для визначення глибини або розмірів); освітлювальні прилади (якщо роботи проводяться у темний час доби); механізми для підйому та транспортування трупа (носилки, спеціальні підйомники тощо); засоби для дезінфекції; мішки або тканинні ковдри (для обгортання тіла, або його останків); обладнання для маркування (етикетки, маркери тощо); пакувальні матеріали для тіла трупа, або його частин; захисний одяг (рукавички, маски, костюми, окуляри).

8. Підготовка засобів фіксації ходу та результатів ексгумації трупа.

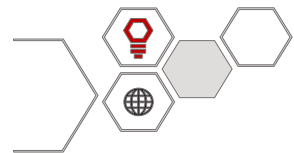
Правовою підставою використання техніко-криміналістичних засобів слідчим під час проведення процесуальних дій є пункт 3 частини 2 статті 99, пункт 2 частини 1 статті 103, пункт 1 частини 3 статті 104, стаття 107 та низка інших норм КПК України [6]. Крім цього, використання технічних засобів регламентоване іншими Законами України.

Зокрема, відповідно до пункту 9 частини 1 статті 31, статті 40 Закону України «Про Національну поліцію», для виконання покладених повноважень поліції надане право застосовувати технічні прилади і технічні засоби, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису [8].

Таким чином, при підготовці, необхідно подумати над використанням низки технічних засобів, які забезпечать точність документування ходу проведення С(Р)Д. Мова йде про фото-, відеотехніку, GPS або геодезичні прилади, дрони.

9. Планування заходів щодо інформаційної та психологічної підтримки.

Під час підготовки до ексгумації трупа слідчий повинен враховувати специфічний психологічний стан членів сім'ї чи близьких родичів покійного.

Почуття гніву, страху, відчаю, пригніченості характерні для емоційного стану родичів покійного, далеко не завжди сприяють встановленню психологічного контакту між ними та слідчим.

Огляд ексгумованих тіл, особливо після тривалого часу після поховання, або в умовах насильницької смерті (внаслідок війни, катувань тощо) може стати глибоко травматичним досвідом не лише для родичів померлих/загиблих, але і для підготовлених фахівців. Без належної підтримки у деяких учасників можуть розвинутися: тривожні розлади, проблеми зі сном, апатія, депресія, професійне вигорання.

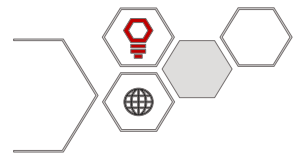
10. Попередній інструктаж учасників.

Даний етап є основою безпечного, злагодженого та етичного проведення огляду трупа під час ексгумації. Він допомагає мінімізувати ризики – правові, медичні, психологічні, та забезпечити професійний рівень проведення процедури. Його метою є узгодження дій між всіма учасниками, ознайомлення із порядком проведення С(Р)Д, забезпечення фізичної та психоемоційної безпеки. Зазвичай, інструктаж проводить слідчий, або прокурор. Він включає:

- юридичні аспекти (правові підстави, ролі та обов'язки кожного учасника);
- порядок проведення огляду (план роботи із послідовністю дій, використання технічних засобів);
- заходи безпеки (використання засобів індивідуального захисту, попередження та інструктування щодо потенційних загроз, рекомендації щодо санітарної обробки після процедури);
- етичні аспекти (заборона фотографування для особистих цілей, поважне ставлення до тіла померлого).

Друга частина підготовчого етапу проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, включає в себе дії на місці події та має таку послідовність:

1. Ознайомлення адміністрації цвинтаря з постановою про проведення ексгумації трупа, якщо поховання здійснено на офіційному кладовищі.

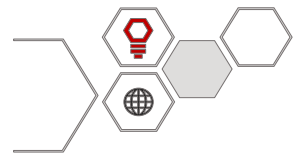
2. Видалення сторонніх осіб за умовні межі проведення ексгумації трупа.
3. Захист місця поховання від можливих атмосферних опадів.
4. Огляд ділянки цвинтаря (території), що безпосередньо прилягає до могили.
5. Одержання консультацій фахівців, залучених до процесу огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією.
6. Підготовка могили до розкопки.

Робочий етап огляду трупа, ексгумованого в межах кримінального провадження, є ключовою стадією, під час якої відбувається безпосереднє виявлення, фіксація та дослідження інформації криміналістичного значення. На цьому етапі забезпечується комплексне вивчення ексгумованого тіла, його стану, пошкоджень, супутніх об'єктів та слідів, що мають значення для встановлення причин смерті, механізму спричинення ушкоджень або обставин події.

Перед початком роботи тіло після підняття з місця поховання розміщується на спеціально підготовленому майданчику чи в моргу, де створені належні санітарно-гігієнічні та технічні умови. Науково-практичні рекомендації передбачають обов'язковий візуальний огляд стану одягу, білизни, покривів та інших матеріальних об'єктів, що перебували на трупі або поруч з ним у процесі поховання. Фіксуються ступінь збереженості тканин та матеріалів, наявність ознак гниття, муміфікації, торфування, а також можливих змін, спричинених природними факторами (вологістю, температурою, хімічним складом ґрунту).

Важливим критерієм у тактичному плані є вибір часу доби, коли буде проводитися ексгумація. Рекомендується планувати проведення цієї слідчої (розшукової) дії рано вранці, коли менше сторонніх осіб перебуває довкола.

Вибір конкретного часу залежить також від:

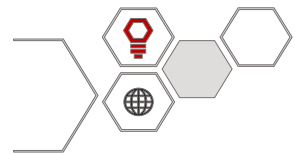
- безпекової ситуації (військова обстановка, можливі обстріли, руйнування);
- забезпечення приватності та мінімізації перебування сторонніх осіб;
- погодніх умов.

Дозволяється здійснювати огляд виключно після підтвердження відповідними спеціалістами (вибухотехніками чи саперами) відсутності небезпечних вибухових пристроїв на території місця проведення огляду. Тіла можуть бути заміновані окупантами. З цією метою піротехнік, інженер, експерт із підриву або технік із вибухових речовин повинен оглянути місце несанкціонованого поховання перед початком огляду та, за необхідності, вжити заходів для швидкого очищення місця поховання, враховуючи заходи безпеки. Вибухові пристрої різної етимології можуть знаходитися на тілі, одязі, під тілом, між тілами (якщо вони лежать одне на одному) тощо. [9, с. 32]

Після огляду зовнішніх покривів переходять до поетапного дослідження тіла. Фіксуються анатомічні особливості, наявність травматичних ушкоджень, патологічних змін, дефектів тканин, сторонніх предметів, слідів перев'язувальних матеріалів, імплантів, прикрас та інших об'єктів, що можуть мати ідентифікаційне значення. Особливу увагу приділяють ознакам, які можуть зберігатися навіть у розкладених тканинах: переломам кісток, різаним і рубаним пошкодженням, вогнепальним ушкодженням, стану зубних рядів, імплантологічним конструкціям, ортопедичним виробам.

На цьому етапі проводиться вимірювання анатомічних параметрів, вилучення зразків для подальших експертиз (судово-медичної, ДНК-експертизи, токсикологічної, гістологічної, криміналістичної).

Суттєвим аспектом робочого етапу є фіксація впливу факторів середовища на стан трупа. Стан розкладу, ступінь скелетування, розміщення решток, наявність пошкоджень тваринами, ґрунтовими організмами або іншим зовнішнім впливом можуть допомогти експерту визначити орієнтовний час

смерті, умови поховання та можливі порушення у процесі первинного поховання.

У випадках поверхневого поховання важливо оглянути навколишнє середовище місця ексгумації, оскільки можна знайти розрізнені скелетні останки, які переносять хижаки. [10, с. 9].

Дії по завершенню робочого етапу ексгумації передбачають: остаточний огляд ексгумованих решток, вилучення зразків, документування, повернення або перепоховання решток, санітарна обробка території.

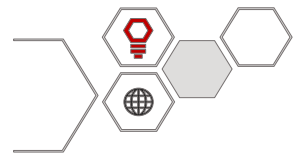
Таким чином, робочий етап огляду ексгумованого трупа — це системний процес, спрямований на максимальне вилучення інформації, яка дозволяє реконструювати подію, уточнити обставини смерті й забезпечити належну доказову базу.

Фіксація ходу та результатів проведення ексгумації є завершальним етапом її проведення і являє собою процесуальний, технічний, юридично значимий процес, що вимагає суворої відповідності нормам Кримінального процесуального кодексу, участі профільних спеціалістів, комплексної фото- та відеофіксації, а також дотримання стандартів міжнародного гуманітарного права. Умови війни вимагають підвищених стандартів доказової точності та процедурної бездоганності, оскільки матеріали ексгумації можуть стати підставою для розслідування міжнародних злочинів.

За загальним правилом, відповідно до частини 1 статті 104 КПК України, у випадках, передбачених цим Кодексом, хід і результати проведення процесуальних дій фіксуються у протоколі [6].

Умови воєнного стану вносять певні корективи та складнощі у звичайний процес проведення слідчих (розшукових) дій та у переважній більшості унеможливають застосування звичних та зрозумілих дій.

Так, відповідно до ст. 615 КПК України, у разі введення воєнного стану за відсутності можливості складання відповідних процесуальних документів про

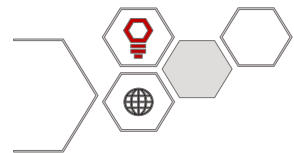

хід і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складанням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин із моменту завершення таких слідчих (розшукових) дій чи відповідних процесуальних дій [6].

Протокол підписують усі учасники, які брали участь у проведенні процесуальної дії. Фіксація ходу та результатів слідчих (розшукових) дій здійснюється доступними технічними засобами. Наприклад, фото-, аудіо-, відеофіксація. Причому, обов'язкове виготовлення не тільки оригіналу примірника технічного носія інформації зафіксованої процесуальної дії, але й резервних копій. Оригінальні примірники зберігаються у матеріалах кримінального провадження, резервні копії окремо. Однак, по завершенню процесуальної дії, протягом сімдесяти двох годин протокол про проведення процесуальної дії має бути все одно складений.

До рекомендацій фіксування результатів огляду місця події в умовах небезпечних факторів, обумовлених обстановкою, пов'язаною із воєнним станом, відносять складання протоколу у небезпечних умовах із використанням матеріалів фото, відеозапису, планів-схем, чернеток і нотаток, у тому числі, з використанням диктофонів, засобів, що дозволяють здійснювати аудіо та відеокоментування проведення слідчої (розшукової) дії («відеоакустична чернетка»), які зроблені безпосередньо на місці події [11, с. 196].

У специфічних обставинах, пов'язаних із загрозами бойового характеру, високим рівнем руйнування об'єкта огляду або техногенними чинниками (наприклад, наявністю радіоактивного забруднення чи хімічної небезпеки), традиційна процедура документування втрачає практичну здійсненність. У такому випадку фактична фіксація змісту дії набуває фрагментарного, «чернеткового» формату, реалізованого шляхом використання аудіо- та відеотехнологій, фотозйомки, просторових схем, диктофонних нотаток, а також

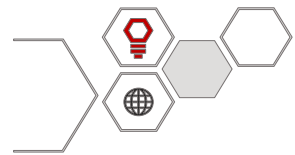
«відеоакустичних чернеток», які акумулюють первинну інформацію на місці [12, с. 297].

У протоколі зазначається:

- дата, місце, підстави проведення експертизи;
- відомості про учасників;
- приналежність трупа;
- з якої підстави він ексгумується;
- фіксується місце захоронення (цвинтар, ділянка), описуються його прикмети (хрест, огорожа, пам'ятник);
- стан самої могили, могильного пагорбу і його особливості, стан могильної плити, поверхні ґрунту і рослинності на могилі та навколо неї;
- проводиться орієнтовна і детальна фотозйомка [13, с. 265].

Новим обов'язком дізнавача, слідчого чи прокурора є необхідність збереження копій матеріалів кримінального провадження, досудове розслідування в яких здійснюється в умовах воєнного стану, в електронній формі. Варіантами збереження матеріалів кримінального провадження в електронній формі є: 1) виготовлення в електронній формі з використанням кваліфікованого електронного підпису службової особи; 2) створення з використанням Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування; 3) оцифрування, тобто перетворення матеріалів кримінального провадження в електронний формат шляхом сканування або фотографування документів із наступною їх обробкою та збереженням результатів на електронному носії (жорсткі диски, флеш-пам'ять, CD, DVD, хмарні сховища тощо) [14, с. 362].

Слідчий, дізнавач, прокурор може на власний розсуд обрати будь-який з перерахованих вище способів збереження копій матеріалів кримінального провадження [11, с 197].

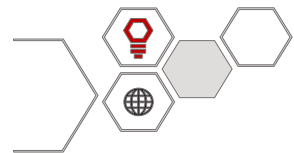
Ексгумація трупа є не лише процесуально, а й тактично складною дією. Правильна організація проведення ексгумації передбачає не лише використання прийомів раціонального і оптимального виконання цієї процесуальної дії, але й прийомів, які мають яскраво виражений тактичний характер [15, с 212].

Таким чином, варто відзначити, що умови воєнного стану в Україні істотно ускладнюють процес ексгумації та подальшого огляду трупів, вимагаючи від фахівців максимальної мобільності, чіткого дотримання тактичних, процесуальних та етичних норм.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що тактика огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, в умовах воєнного стану набуває комплексного характеру та виходить за межі традиційної моделі проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Воєнна обстановка істотно трансформує організаційні, процесуальні та судово-медичні аспекти ексгумації, зумовлюючи необхідність інтеграції криміналістичних прийомів із заходами безпеки та стандартами міжнародного доказування.

Досягнуто поставленої мети щодо обґрунтування цілісного підходу до тактики огляду ексгумованого трупа. Визначено особливості підготовчого, робочого та заключного етапів із урахуванням підвищених безпекових ризиків, складних умов збереження тіл та необхідності цифрової фіксації результатів. Доведено, що ефективність огляду залежить від належного планування, чіткого розподілу функцій між учасниками, безперервності документування та забезпечення збереження доказової інформації.

Обґрунтовано, що в умовах воєнного стану особливого значення набуває поєднання процесуальних гарантій із використанням сучасних технічних засобів фіксації, що дозволяє мінімізувати ризики втрати доказів і забезпечити можливість їх використання у національних та міжнародних судових інстанціях.

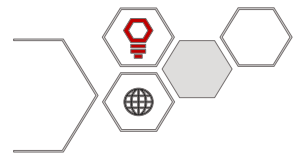

Водночас, окремі аспекти проблеми потребують подальшого наукового осмислення, зокрема удосконалення алгоритмів міжвідомчої взаємодії, стандартизації цифрового збереження матеріалів та розроблення методичних рекомендацій щодо дій в умовах масових поховань.

Таким чином, результати дослідження підтверджують актуальність обраного напрямку та засвідчують необхідність подальшого розвитку криміналістичної тактики огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, з урахуванням сучасних викликів воєнного часу.

Список використаних джерел

1. Плетенецька, А. О. (2025). Особливості документування тіл загиблих: юридичні та судово-медичні виклики в умовах збройної агресії. *Український освітньо-науковий медичний простір*, (2), 51-55. <https://doi.org/10.31612/3041-1548.2.2025.07>
2. Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, у кримінальному провадженні України: навчальний посібник / В. І. Галаган, М. Й. Кулик, Н. С. Моргун, Ю. В. Терещенко. – Київ, 2018. – 113 с.
3. Форми кримінально-процесуальних документів: [посібник] / упоряд. В. О. Попелюшко, Л. Я. Стрельбіцька, О. П. Герасимчук; за заг. ред. В. О. Попелюшка. – К.: Прецедент, 2009. – 192 с.
4. Global Rights Compliance. Основні стандарти розслідування міжнародних злочинів для співробітників служб оперативного реагування (Basic Investigative Standards for International Crimes). Київ, 2016. URL: https://mart-ngo.org.ua/wp-content/uploads/2019/04/2016-09-15-10_08_06-1.pdf (дата звернення: 12.01.2016).
5. Klinkner M., Smith E. The Bournemouth Protocol on Mass Grave Protection and Investigation. Bournemouth University, 2020. URL:

https://www.icmp.int/wp-content/uploads/2022/02/mass_graves_project_english-4.pdf (дата звернення: 05.01.2026)

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 12 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 15.01.2026).

7. Шульженко А. В., Михайленко К. А. Проблеми призначення та проведення судово-медичної експертизи на деокупованих територіях України // Наука онлайн : міжнародний електронний науковий журнал. 2022. № 10. URL: <https://nauka-online.com/publications/jurisprudence/2022/10/04-11/> (дата звернення: 16.01.2026).

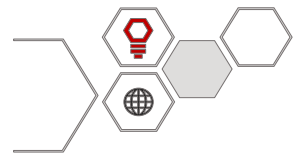
8. Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року, № 580-VIII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 15.01.2026).

9. Tetiana Kavierina, Maksym Kryvonos Researching the places of spontaneous burials of deceased and killed citizens in the de-occupied territories, *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, 2023 No. 3, С. 30-37

10. Suresh V, Jyothi S, Cyriac AJ. Analysis of Postmortem Examination in Exhumed Cases Done in and Around Bangalore, India for 10 Years: A Retrospective Study *International Journal of Medical Toxicology and Forensic Medicine*. 2022; 12(3):37680. <https://doi.org/10.32598/ijmtfm.v12i3.37680>

11. Чорна М.В., Особливості проведення (слідчо-розшукових) дій під час воєнного стану, *Наукові записки. Серія: Право | Scientific notes. Series: Law. Випуск 16*. 2024, с. 193-198.

12. Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 500 с.

13. Сибірна Р.І., Сибірний А.В., Бартусяк Д.В., Сучасні підходи до ексгумації трупа. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. Випуск 39/2023*, С. 262-267

14. Черниченко І.В., Мацола А.А. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022, С. 358-363 URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/64.pdf> (дата звернення: 16.01.2026).

15. Горлова О. В., Заворіна О. П. Деякі особливості огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування : матеріали наук.-практ. конф. Харків, 2019*. С. 209–212.